

18. Хайек Ф. А. Общество свободных / Хайек Ф. А. – Лондон : Overseas Publication Interchange Ltd., 1990. – 309 с.

19. Царев назвал условия для налаживания диалога между властью и народом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/tsarev-nazval-usloviya-dlya-nalazhivaniya-dialoga-mezhdu-vlastyu-17042014185100>.

20. Шустер зачитал требования сепаратистов, которые захватили Донецкую ОГА [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/politics/909704-shuster-zachital-trebovaniya-separatistov-kotoryie-zahvatili-donetskuyu-oga.html>.

21. Berman S. Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic / Berman S. // World Politics. – 1997. – Vol. 49. – P. 401–429.

Перегуда Є. В. Активність громадянського общества на юго-востоке України в контексте сучасного кризису

«Слабое» государство негативно влияет на гражданское общество. Общественность на юго-востоке критически настроена к предыдущему режиму и нынешней центральной власти. Проанализированы спектр общественных организаций, лидеров, вехи активности, взаимодействие с элитами. Выход из кризиса зависит от диалога государства с гражданами.

Ключевые слова: *гражданское общество, общественные организации, общественное мнение, сепаратизм, радикализм.*

Pereguda Y. The activity of civil society in southeast Ukraine in the context of contemporary crisis

Weak state negatively affects the civil society. Public opinion in southeast is critical to previous regime and present-day central government. The spectrum of NGOs, of their leaders, their activity and interaction with elites are analyzed. The solution of the crisis depends upon the dialogue with the citizens.

Keywords: *civil society, NGOs, public opinion, separatism, radicalism.*

УДК 323.276

*Лавриненко Ганна Андріївна,
аспірантка Донецького національного університету*

**«РЕВОЛЮЦІЙНІ» ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ**

У статті розглядаються процеси формування та функціонування політичної еліти в Україні за весь період незалежності, а також її взаємодії з громадянським суспільством. Аналізуються основні причини виникнення конфліктних ситуацій, етапи їх загострення та наслідки. Простежується взаємозв'язок між «революційними» процесами в Україні та діяльністю політичних еліт. Пропонуються рекомендації щодо стабілізації ситуації в країні.

Ключові слова: *політична еліта, загальнонаціональна еліта, місцева (регіональна) еліта, політичний конфлікт, політична система, трансформація.*

Успішний розвиток країн на сучасному етапі залежить від ефективної та консолідованої діяльності політичних еліт, що прямо пропорційна настроям у суспільстві. Більшість розвинутих країн демонструють злагоджену співпрацю між елітами та населенням. Проте в країнах пострадянського простору цей процес переважно залишається лише на етапі становлення. Вдосконалення політичних систем, їх трансформація повинні

супроводжуватися відповідними процесами і в колі політичних еліт, і в громадянському суспільстві. Вони повинні розвиватися паралельно та своєчасно реагувати на виклики кожної з них. У разі відірваності політичних еліт від населення виникають кризові явища, котрі супроводжуються політичними та економічними невдоволеннями, які проявляються в якості соціальних бунтів, а іноді вибухів та, так званих, «революцій». Останнім часом саме «революційні» процеси поширилися територією України та призвели до дестабілізації країни та соціальної кризи. Вивчення та аналіз причин цих процесів і складає актуальність даного дослідження.

Автор ставить перед собою мету проаналізувати «революційні» процеси в Україні як результат діяльності політичних еліт. А також виявити основні причини виникнення конфронтації між різними осередками населення, етапи загострення конфлікту, характер діяльності або бездіяльності політичних еліт за весь період незалежності; зробити певні висновки та запропонувати рекомендації щодо улагодження внутрішньополітичних конфліктів.

Проблемами вивчення взаємовідносин політичних еліт та населення в країнах пострадянського простору переважно займаються вітчизняні науковці: М.Ф. Головатий, Н.А. Бердяєв, О.В. Гаман-Голутвина, Н.С. Пряжников та ін. Вони приділяють увагу перш за все питанням формування та функціонування політичних еліт, психології їх діяльності та відносин з населенням. У своїх наукових розробках «революційних» процесів такі дослідники, як Г.О. Корольов, В.Ф. Верстюк, Г.Г. Єфіменко, висвітлювали основні чинники їх виникнення, впливу на державотворчі процеси та поширення у часі та просторі. Проте взаємозв'язок цих двох процесів (діяльності політичних еліт та «революційних» настроїв у суспільстві), з урахуванням обставин останніх подій, ще в достатній мірі не висвітлений в науковій літературі.

Слід зазначити, що засновник теорії еліт Вільфредо Парето вважав, що громадянська соціальна рівновага, в першу чергу залежить від еліти, від її здатності справлятися зі своїми функціями. Сам термін «політична еліта» означає привілейовану групу, яка займає керівні позиції у владних структурах і безпосередньо бере участь в ухваленні рішень, пов'язаних з використанням влади [4, с. 126].

У трансформаційних суспільствах політичні еліти завжди перебувають у стані руху, конкурують між собою за для отримання владних повноважень, а також кожна з них має характерні ознаки, за допомогою яких досягає своєї мети. Парето, за методом здійснення владних функцій, основними з яких є влада і хитрість, виділив два типи еліти: «леви» та «лисиці».

Стабільна політична система характеризується переважанням еліти «левів». І навпаки, нестійка політична система вимагає еліти прагматично мислячих енергійний діячів, новаторів, комбінаторів. Постійна зміна однієї еліти іншою – результат того, що кожен тип еліт має певні переваги, які, однак, з часом перестають відповідати потребам керівництва суспільством. Тому збереження рівноваги соціальної системи вимагає постійного процесу заміни однієї еліти іншою, у міру того як перед елітами виникають повторювані соціальні ситуації.

Суспільство, в якому переважає еліта «левів-ретроградів», застійне. І навпаки еліта «лисиць» динамічна. Механізм соціальної рівноваги функціонує нормально, коли забезпечений пропорційний приплив в еліту людей першої та другої орієнтацій. Припинення циркуляції призводить до виродження правлячої еліти, до революційної ломки системи, до виділення нової еліти з перевагою в ній «лисиць», які з часом перетворюються у «левів», прихильників жорсткого придушення і деспотизму. Моска, розвиваючи ідеї Парето, вважав, що циркуляція еліти – запорука здоров'я суспільства (за умови переваги стабілізаційної консервативної тенденції), збереження спадкоємного відновлення еліти за рахунок кращих вихідців з мас [3, с. 98].

За часів незалежності в Україні спостерігався процес чергування різних типів еліт. Але оскільки процес циркуляції був припинений, то їх зміна відбувалася в середині самої системи. З приходом до влади кожна з еліт обіцяла суспільству те, чого воно бажало, а виконувала те, що їй було корисно. З часом суспільство розчаровувалося у старій еліті, і вона змінювалася новою, яка спочатку, хоча б фасадно, відрізнялася від старої. Нова еліта, використовуючи методи попередньої та прагнучи до всевладдя, повторювала політику старої та згодом опинялася по той бік влади. Процес заміщення однією елітою іншої був постійним і повторюваним за для збереження рівноваги соціальної системи. Однак в певні часи замкнутість цього процесу призводила до, так званих, «революцій», які виступали в якості інструменту набуття владних повноважень.

Слід зазначити, що В. Парето стверджував, що люди можуть носити «ярлик» еліти, не володіючи відповідними якостями, особливо це зустрічається в державах на етапі трансформації. В якості характерних рис представників правлячої еліти виступають: високий рівень самовладання, вміння використовувати для своїх цілей слабкі місця інших людей, здатність переконувати, спираючись на людські емоції, здатність застосовувати силу, коли це необхідно. Якщо еліта нездатна застосувати одне з останніх якостей (переконання або силу), вона сходить зі сцени і поступається місцем іншій еліті, якій це під силу. Звідси теза Парето: «Історія – це кладовище аристократій» [4, с. 321].

У випадку України більшість її політичної еліти носить такий «ярлик». Їй притаманні тільки деякі з необхідних якостей. Саме тому більшість політичних акторів мають за собою велику команду радників, які допомагають вирішувати нагальні питання, впливати на конкурентів, приймати необхідні рішення. Коли еліта стає нездатною переконувати своїх опонентів, то вона програє і уходить в тінь. У випадку нездатності здійснювати силовий варіант, за умов державної необхідності за для безпеки громадян, вона взагалі зникає з політичної арени, інколи навіть назавжди.

Слід зазначити, що трансформація суспільства і розвиток еліт – взаємопов'язані процеси, які визначають необхідність глибинних змін у формуванні та функціонуванні політичної еліти. Необхідність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, складність і глобальний характер сучасних процесів висувають на перший план проблему стратегічного управління. Традиції розвитку кожного суспільства, особливості політичного режиму та політичної культури виступають в якості першочергових факторів, які впливають на ефективність політичної еліти. А стратегія, в свою чергу, є невід'ємною складовою сутності політичної еліти, способом її діяльності, завдяки якій максимально виключаються постійні загрози інтересам держави та безпеки нації.

Характер діяльності політичних еліт безпосередньо визначається системою її рекрутування. Процес створення еліти виключно важливий для політичної системи: він може або забезпечити більш-менш рівні можливості доступу до влади всім громадянам, або обмежити ці можливості, а то й зовсім їх позбавити. Залежно від типу політичного режиму і політичної системи виділяють наступні принципи висування нових представників: кровна спорідненість, спадкування, освіта, професійна компетентність, особиста відданість, партійна приналежність, вислуга років та інше. Просування вгору еліт за політичною ієрархією здійснюється через канали рекрутування. Основними з них є: державний апарат, армія, політичні партії, релігійні об'єднання, система освіти, органи місцевого самоврядування. Особливості політичного режиму та культури, історичні традиції політичного розвитку обумовлюють домінування того чи іншого каналу. Саме система рекрутування еліти безпосередньо визначає якісний склад і особливості діяльності її представників [1, с. 100-101].

Крім найбільш поширеної типології форм рекрутування політичної еліти, внаслідок поділу її на відкриту і закриту, в сучасному світі все більшого поширення набуває поділ на меритократизм і клієнтелізм. Причому формування політичних еліт за першим принципом, за рівнем освіти, моральних і професійних критеріїв останнім часом виходить на другий

план, поступаючись місцем клієнтелізму, в основі якого лежить система патрон-клієнтських відносин, в яких основну роль відіграють неформальні відносини.

Отже, в системі елітоутворення важливе місце також займають і неофіційні стосунки. Наслідком домінування неформальних механізмів елітоутворення можуть стати неофіційні, персональні зв'язки і взаємини, які в подальшому стають ключовими принципами формування та функціонування еліт. Дана ситуація може привести до розриву між публічною системою відбору і дійсним способом формування влади. У результаті складаються форми міжкорпоративної конкуренції в якості угруповань і кланів, які використовують родинні зв'язки і принципи етнічної солідарності в якості механізмів взаємодії. Подібні процеси деформують елітоутворення і перешкоджають вирішенню виникаючих проблем.

До того ж неформальні механізми елітоутворення також ведуть і до появи олігархії, яка очолює певні угруповання і клани, з метою нарощування власного капіталу. Розглянувши «закон олігархії» Р.Міхельса, можна зробити висновок про те, що зміна механізмів елітоутворення демократичним шляхом в умовах транзиту практично неможлива з наступних причин: маси розрізнені, неорганізовані і нездатні до колективних дій без керівництва з боку організованої меншості, а також тому, що рядові члени суспільства в силу своєї некомпетентності не можуть контролювати дії лідера. Таким чином, впровадження демократичних тенденцій під час періоду трансформації є неефективним, оскільки суспільство, як і інші організації, знаходиться під пануванням олігархії. Для збалансування позицій необхідна поява в суспільстві (не з олігархічних кіл) сильного харизматичного лідера, прихильника використання елементів авторитарного правління. У результаті аналізу його діяльності можуть бути зроблені висновки щодо перспектив ефективної роботи, яка може привести до стабільності держави [2, с. 74].

Усі ті застереження, до яких закликали провідні науковці з дослідження політичних еліт, здійснилися в Україні. Клієнтелізм укорінився в системі формування політичних еліт. Відбувся поділ на клани, та виокремилася певна група найбільш заможних та впливових осіб – олігархів. Шляхи потрапляння до лав політичної еліти zostалися зрозумілими, але не пов'язаними з виборчими процесами. В Україні групи політичних еліт, відокремившись від зовнішньої середи (автор має на увазі як акторів зовнішньої політики, так і усе українське суспільство), конкурують між собою, використовують різноманітні політичні технології, засоби економічного впливу в боротьбі за владу. Все це призводить до її консервації, застою та звородності.

До того ж слід зосередити увагу на питанні взаємодії загальнодержавної та місцевої (регіональної) еліт. Оскільки від узгодженості їх дій суттєво залежить не лише результат державотворення, але і єдність, цілісність України як унітарної держави.

Взагалі, поділ еліти України на регіональну і національну можливий, передусім, за компетенцією, функціональними її особливостями, діапазоном конкретних питань, які їй доводиться вирішувати. У даному контексті можна погодитися з думкою В.Бакірова, який зазначає, що коли певні рішення «мають загальнонаціональне значення й від них залежить подальша доля народу, країни, то йдеться про національні політичні еліти. Коли ж рішення мають загальнорегіональне значення, маємо справу з регіональними елітами» [6, с. 243].

Також, розподіл на регіональну і загальнонаціональну еліту можна здійснювати і за наступним показником: за істотними відмінностями між загальнонаціональною (столична, обласна) і регіональною (провінційна) елітами. Тут необхідно враховувати такі ознаки: рівень освіти, інтелекту, функціональний вплив на соціально-економічну і політичну ситуацію в Україні (ступінь можливостей і реальних дій).

І хоча в багатьох випадках регіональна еліта, маючи специфічні риси, особливості й повноваження, разом з тим багато в чому копіює загальнонаціональну (столичну) еліту, проте з часом регіональна еліта України (особливо в крупних індустріальних центрах) стає

все більш досвідченою, самодостатньою у вирішенні конкретних соціально-економічних, політичних та інших проблем, таким чином, мало поступається еліті загальнонаціональній.

Процес вдосконалення політичної еліти досить трудомісткий та затяжний за часом. Як зазначає Г.Щокін, після зруйнування тоталітарної системи кадрова робота в Україні взагалі була занедбана, людей було кинуте у вир недорозвинутого політичного ринку, коли на хвилі популізму, використовуючи демократичні процедури, до влади подекуди прийшли демагоги, які виявилися спритнішими за колишніх представників компартійної еліти [7, с. 376].

Проте за більш ніж двадцять років незалежності ситуація докорінно не змінилася і проблеми формування та функціонування політичних еліт залишилися такими ж. Що стосується і загальнонаціональної, і регіональної еліти в Україні, вихідними були й лишаються дві проблеми. Перша, основоположна: формування національної еліти, забезпечення її спроможності не просто самореалізуватися і максимально прислужитися самій собі, а й перед усім власному народові, державі, об'єднати її, залагодити всі конфлікти виключно мирним шляхом. Поки що українська еліта об'єктивно такого прагнення не демонструє. Корпоративні, власницькі інтереси у її діях були і є домінуючими. Друга проблема пов'язана з неузгодженістю дій еліти загальнонаціональної і регіональної, що суттєво посилює федералістські настрої, тенденції, а відтак ставить під загрозу національну єдність унітарної української держави.

Для сучасної української еліти будь-якого рівня властивий киевоцентризм з поділом на київську, донецьку, дніпропетровську і харківську еліту, суттєвої різниці між якими майже не існує. Як і колишній компартійній еліті (України, СРСР), так і сучасній українській притаманні такі риси, як комчванство, самовпевненість, відірваність від народу, невміння спілкуватися з ним тощо.

Усі вище перелічені проблеми, їх поєднання та поглиблення, і призвели до «революційних» процесів в Україні. Якщо привести узагальнене трактування цього поняття, то «революція» – це насамперед зміна правлячої верхівки, а також серйозні соціально-політичні зміни. Але ані першого, ані другого поки що в Україні не спостерігається. Саме тому поняття «революція» доцільніше застосовувати до тих неочікуваних змін, які відбулися в українському суспільстві. Адже попри різке зростання у громадській свідомості протестних настроїв, такий потужний та масовий спалах громадянської непокори все ж таки став явищем несподіваним та неочікуваним.

Причиною такої швидкої трансформації громадського спротиву стало крайньо критичне ставлення населення до діяльності політичних еліт та до політики, яку вони реалізують. До того ж це стосується подій не лише останніх років, а й значною частиною всього часу незалежності. На думку автора, відповідальність лежить на всій політичній еліті за часи незалежності. Оскільки, як зазначалося раніше, вона носить замкнутий характер, має обмежене коло осіб та нікуди не зникає, а лише змінює свої позиції із владних на опозиційні та навпаки.

Проте слід зазначити, що на фоні загальнонаціональної кризи все більшого поширення здобули місцеві (регіональні) кризові явища. Оскільки важливим чинником, який впливає на поширення революційних настроїв, є наявність дискримінації більшої чи меншої частини населення країни – формально рівноправної.

До того ж на поширення кризи в регіонах впливає ще одна обставина. Місцеві (регіональні) еліти порівняно з національними справляють більш значний вплив на настрої населення певного регіону. А між собою вони почасти мають певні конфлікти з приводу окремих питань ведення політики. Таким чином конфронтації між політичними елітами різних регіонів переносяться в соціальну площину (конфронтацію між різними групами, осередками населення різних регіонів).

Також значним є протистояння центр-периферія. Більш ніж за двадцять років незалежності сформована централізована система управління державою відбивається на поведінці політичних еліт, підкреслюючи значимість столичних та другорядність

регіональних. Таким чином, політичні, а також економічні конфлікти між різними групами еліт досить послідовно простежуються в поведінці різних верств населення. Більш того, вони загострюються з урахуванням поширення економічної кризи в регіонах та проявляються у збільшенні соціальної напруженості і сплесках конфронтації між прихильниками та противниками тих чи інших політичних позицій, рішень та змін.

На завершення розгляду проблеми слід підвести певні підсумки. На відміну від потреб забезпечення суспільного розвитку країни, політична еліта сучасної України не є позакласовою соціальною групою, що виражає інтерес суспільства в цілому. Вона представляє верхівку панівного класу, що здійснює керівництво суспільством в ім'я підтримки соціальної системи, яка і ставить цей клас у привілейований стан [5, с. 289].

Українська еліта своїми рисами, якостями, формами багато в чому антинародної діяльності потужно спричиняє народження і відповідної української бюрократії, яка виражає сукупний інтерес панівного класу (самої еліти), а також «революційних» настроїв серед населення.

Глибокий суспільний парадокс України, як і більшості нових держав пострадянського простору, полягає в тому, що політичними та ринковими трансформаціями, соціальними змінами управляють здебільш колишні компартійні лідери, а не нова еліта, яка й досі не з'явилася. А оскільки методи управління та засоби впливу залишилися незмінними всупереч тому, що суспільство перейшло на новий етап розвитку (в нього з'явилися нові потреби та вимоги від політичної еліти), то конфлікт неминучий, залишається лише питання ступені його загострення та тривалості.

У зазначеному контексті, проблема турботи про загальне благо хоча є й одвічною проблемою суспільного розвитку, коли громадськість не лише відповідно апелює до своєї правлячої еліти, але й коли еліта відповідає чи ні такій потребі, проте на даному етапі розвитку сучасної України її вирішення має першочергове значення, оскільки лише за умов ефективного двостороннього діалогу між елітою та населенням, можливе досягнення компромісу, з урахуванням вимог обох сторін, та подальшого розвитку країни.

Нову сторінку історії незалежної України слід розпочати з побудови нової політичної еліти, яка б виходила, формувалася та була підзвітна суспільству. Саме за таких умов можуть бути почуті різні думки із різних регіонів та осередків населення, відтворені певні дії та зроблені висновки за для врегулювання конфлікту та налагодження соціально-політичної обстановки перш за все всередині країни. Оскільки лише та держава може бути сильною, всередині якої немає внутрішніх протиріч, а населення згуртоване, консолідоване та з повагою відноситься один до одного.

Література:

1. Гаман-Голутвина О. В. Определение основных понятий элитологии / О. В. Гаман-Голутвина // Полис, 2010. – № 3. – С. 98-107.
2. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог, 1990. – № 3. – С. 74-78.
3. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска [Пер. с англ. Т.Н. Самсоновой] // Социологические исследования, 2010. – № 12. – С. 97-117.
4. Парето В. Компендиум по общей социологии. / В. Парето [Пер. с ит. А.А. Зотова]. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2011. – 511 с.
5. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М.: Изд-во Моск. комерч. ун-та, 2009.– 431 с.
6. Політологія [Текст]: навчальний посібник / Ю. І. Кулагін, В. І. Полуріза. – К.: Альтерпрес, 2013. – 612 с.
7. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: Монографія / Г.В. Щекин. – К.: МАУП, 2012, – 576 с.

Лавриненко А. А. «Революционные» процессы в Украине как результат деятельности политических элит

В статье рассматриваются процессы формирования и функционирования политической элиты в Украине за весь период независимости, а также ее взаимодействия с гражданским обществом. Анализируются основные причины возникновения конфликтных ситуаций, этапы их обострения и последствия. Прослеживается взаимосвязь между «революционными» процессами в Украине и деятельностью политических элит. Предлагаются рекомендации по стабилизации ситуации в стране.

Ключевые слова: политическая элита, общенациональная элита, местная (региональная) элита, политический конфликт, политическая система, трансформация.

Lavrynenko G. «Revolutionary» processes in Ukraine as a result of activity of political elites

The article examines the processes of formation and functioning of the political elite in Ukraine for the entire period of independence, as well as its interaction with civil society. The main reasons of conflicts, their acute stages and consequences are analyzed. There is the tracing the relationship between «revolutionary» processes in Ukraine and activities of political elites. Makes recommendations to stabilize the situation in the country.

Keywords: political elite, the national elite, the local (regional) elite, political conflict, political system, transformation.

УДК 316.423.3

Солов'ян Володимир Сергійович,
студент IV курсу філософського факультету спеціальності «Політологія»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕВОЛЮЦІЙНА СИТУАЦІЯ В МЕЖАХ ЗАГАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РЕВОЛЮЦІЇ

В даній статті досліджено основні особливості концепції революційної ситуації в межах загальної моделі революції. У статті проаналізовано та висвітлено ідеї теоретиків революційної ситуації. Особливу увагу приділено сучасним тенденціям дослідження даної проблематики. В дослідженні розглянуто тенецу поглядів щодо явища революційної ситуації, а також здійснено спробу окреслення перспектив подальших наукових досліджень.

Ключові слова: революційна ситуація, соціальна революція, загальна модель революції.

Соціальні революції, як корінні, глибокі та якісні зміни в структурі суспільних і виробничих відносин, виникають внаслідок накопичення численних суперечностей у процесі соціального розвитку. Цьому передують такий стан суспільства, за якого суспільна напруженість, обумовлена сукупністю суперечностей його розвитку, досягає свого апогею. Цей переломний прикінцевий етап певної формації суспільного розвитку називають революційною ситуацією.

Непересічне значення революційної ситуації, як складової знання про соціальну революцію, встановлює чіткий зв'язок даної проблематики з важливими науковими та практичними завданнями політичної науки. Зважаючи на досить широкий спектр підходів до трактування поняття революційної ситуації та її ролі в майбутній соціальній революції, основна увага в даному дослідженні прикута до висвітлення революційної ситуації в межах загальних моделей революції. Останні є складовими одного з чотирьох основних підходів до трактування соціальної революції, а саме політичного. Також не можна оминати чіткого